

LES 4 - ACHTERGRONDEN VAN DE CULTUUR

Tweede Blok A

Als men zegt "cultuur", dan heeft men het over een totaal leef en waarderingspatroon. Het zal u duidelijk zijn dat zo iets niet tot stand komt zonder dat daarin allerhande invloeden een rol spelen en allerlei gevoelens en acties eveneens op de voorgrond komen. Laten wij proberen een beeld te krijgen van cultuur in haar primitiefste stadium.

Er is een gemeenschap. Die gemeenschap wordt geleid door iemand. De leider moet kenbaar zijn. De leider draagt een sieraad. De leider draagt een versierd wapen misschien. Kortom, hij draagt zaken die een ander niet draagt. Degene die hem moet vervangen als hij in de strijd valt, zal eveneens kenbaar moeten zijn dus ook hier op de een of andere wijze weer uitzonderlijke versieringen. De andere leden van de stam willen dat ook graag, dus kiezen dok zij versieringen zij het dat ze eenvoudiger zijn. Maar nu zit men nog met het probleem dat iemands die niet bij de club hoort, op ieder ander kan lijken zodra er geen versierselen zijn.

Dus besluit men om de kentekenen aan te brengen (een tatoeage bijvoorbeeld) op het lichaam zelf. Dat is dan niet meer een kwestie van kleurstof, het is onvervreemdbaar.

Het begin is heel praktisch. Dit wordt gewoonte, maar op den duur hoor je niet meer bij de gemeenschap als je niet getatoeëerd bent. Je kunt geen aanvoerder zijn, indien je niet beschikt over het speciale wapen, de speciale tooi. Dat zet zich door alle eeuwen voort.

Als u tegenwoordig over een vorst spreekt, denkt u misschien niet meer aan de kroon, de rijksappels de scepter of de zaken die daarvoor in de plaats komen, zoals kromstaf en zweep in de tijd van de Farao's. Dit kenteken, dat de rang als het ware bevestigt, is zelfs nu nog traditioneel in ere. Er zijn perioden geweest dat een vorst, die zijn rijksappel en rijkszegel niet had, niet kon regeren. Er zijn tijden geweest dat een aanvoerder, die zijn wapen verloor daarmee tevens ook zijn plaats in de rangorde verloor. De basis is dus tamelijk praktisch, maar door de gewoonte krijgt langzaam maar zeker een versiersel, een tatoeage, een ritme, een klank, een betekenis die veel verder gaat dan het oorspronkelijke doel. Ze wordt deel van een cultuurpatroon. Ze wordt deel van een leefgewoonte waarop de mens geheel is ingesteld.

U zult zeggen, dat is allemaal wel aardig, maar wat moeten wij dan aan met bijvoorbeeld muziek?

De eerste muziek bestond maar uit enkele tonen. Het zijn de zwaaihouten geweest die waarschijnlijk het eerst een rol hebben gespeeld en daarnaast de slaginstrumenten. Ze hadden een eigen toon, een eigen ritme. Je kunt nu eenmaal niet elke god op dezelfde manier roepen. Je kunt niet elke bijeenkomst op dezelfde manier aankondigen. Zelfs in deze tijd luidt men voor een bruiloft nog steeds anders dan voor een begrafenis. Er ontstond dus een onderscheid in ritme en al snel ook in klanken, in de samenstelling van het geluid. Er wordt muziek geboren.

De stemgeluiden, die werden gebruikt om het ritme aan te houden (bij roeiers of bij mensen die een last moesten slepen) zijn waarschijnlijk de eerste liederen geweest, want het ritme was belangrijk. Langzamerhand kwamen er wat woorden bij, grapjes eigenlijk, anders werd het zo eentonig. Soms ging men iets vertellen over het verleden en dat werd geïntegreerd in het ritme. Dat kreeg dan een bepaalde toon, het werd een traditie. Er ontstond een lied dat de stam zeer lang zong. Hierbij is opvallend dat cultuur althans voor een deel mede werd bepaald door ouderdom of eerbiedwaardigheid.

Als u met Nederlanders praat, dan zullen zij onmiddellijk met u eens zijn dat Rembrandt cultuur is, dat het werk van Beethoven cultuur is en dat Joost van den Vondel niet mag worden uitgevlakt, zelfs als ze zijn Gijsbrecht angstvallig vermijden. Want dat zijn "de overgeleverde schatten van onze cultuur". Waarom eigenlijk? Laten wij ons goed realiseren dat er heel veel mensen zijn die Beethoven niet kunnen uitstaan, die van Rembrandt veel minder afzien dan

van een film van Donald Duck en die wat Vondel betreft veel meer voelen voor Carmiggelt. Maar het is oud, het is eerbiedwaardig. Het is iets wat de mensen een lange tijd mooi hebben gevonden.

Die verering gaat zover, dat we op een gegeven ogenblik zien hoe bepaalde muziekstukken plechtstatig worden. Ze waren dat oorspronkelijk helemaal niet. Neem bijvoorbeeld de werken van Vivaldi. Dat was amusementsmuziek. Vivaldi was de Kurt Edelhagen van zijn tijd. Nu is het klassiek en het moet worden beluisterd in stilte en met volledige aandacht.

Bach was kerkorganist.

Hij maakte ook wel eens wat leuke stukjes. Als er toevallig een raout (een avondfeest aan het Hof) was, dan moest er toch een klein muzikaal intermezzo zijn. Er werden een paar muzikanten neergezet met instrumenten die toevallig beschikbaar waren en dan werd er op weg getoeterd. Wat de man muzikaal heeft gedaan is erg knap, zeker, maar zijn muziek was beslist niet plechtstatig. Hij heeft enkele van zijn stukken gewoon geschreven als achtergrondmuziek voor een diner van hooggeplaatste personen. Maar dat zien ze nu niet meer. U ziet dus dat de traditie, het oude, langzaam maar zeker een magische glans krijgt.

Als iemand in deze dagen zou zeggen wat die oude schilders, de primitieven, hebben gemaakt, is toch maar van weinig waarde, Oma Mozes doet het beter, dan krijg je onmiddellijk een hele hoop protest. Neen, die Rogier van der Weyden bijvoorbeeld, dat was er een. Die wist van wanten. Hij was inderdaad zijn tijd vooruit. Hij schilderde wel primitief zonder dat hij de schitterende tussenstadia had moeten doormaken van stofverwerking, materiaaluitdrukking, portretkunst en wat dies meer zij, maar is hij daarom nu meer? Hij is meer omdat hij oud is. Het is alsof de mens het verleden wil opsparen en het dan wil gebruiken om een podium op te bouwen waarop hij zijn moderne uiting, zijn moderne leefwijze kan etaleren. Dat hij daarbij teveel kijkt naar de recreatieve en opvoedkundige aspecten van hetgeen hij cultuur noemt, zullen we hem maar niet kwalijk nemen. Uw cultuur wordt meer bepaald door de auto dan door CRM.

Het karakter en het patroon van uw samenleving hebben meer te danken aan helden als Kojak (Kojak lijkt wel een politionele reïncarnatie van Karel de Kale) en soortgelijke figuren, de droomwerelden en al die eindeloze familiedrama's. Kijk, dat alles maakt uit wat u denkt van het leven, hoe u het beleeft.

U kunt natuurlijk zeggen de literatuur is "je van het". Dat is mogelijk waar. Maar het werkelijke cultuurpatroon wordt meer bepaald door de damesroman of keukenmeidenroman zoals dat vroeger heette. Ze wordt bepaald door het blaadje met roddeltjes over filmsterren en vorstelijke personen en dat soort mensen.

Hier ontplooit zich eigenlijk de tegenstelling tussen wat u cultuur noemt en wat cultuur is.

Als iemand in Nederland een spandoek pakt en gaat protesteren, dan lijkt dat in vele gevallen een onzinnige of opdringerige beweging. In feite is het een manifestatie van het culturele patroon waarin u leeft. U leeft in een protestpatroon!

Als wij de culturele achtergrond van de gehele mensheid proberen samen te vatten, dan wordt het moeilijker. Hier in Nederland heb je de vergelijkingsmaterialen direct bij de hand en u herkent ze. Maar laten we dan even kijk naar het verleden,

Neem Mexico. Eens een land met een geheel eigen cultuur, een geheel eigen beschaving. Een rijk van edelen en slaven, van krankzinnige bouwwerken en offerdiensten die in hun wreedheid zover gingen als de christelijke Inquisitie. Deze zijn vergaan. Maar wat zien we? De herinnering is bijna erfelijk geworden. Ga vandaag naar Mexico. Kijk naar kunst zoals die kenbaar is in de gebouwen, in de architectonische versieringen. Kijk naar de schilderkunst, de muziek, maar ook naar de manier waarop de mensen zich vermaken en u vindt er iets in terug van dat verleden.

Gaat u kijken bij de negers, dan kunt u wel zeggen ze zijn onderontwikkeld of arm, maar zelfs de beschaafde, de gestudeerde neger in de USA, die misschien professor is, of een belangrijke advocaat of zelfs staatsman, heeft in zich de achtergrond, van de volkeren waaruit hij is gegroeid. Als er muziek is, dan is het net alsof zijn bewegingen anders zijn dan van een

blanke. Dat wil niet zeggen dat hij meer of minder is. Het wil alleen maar zeggen, dat hij een andere achtergrond heeft en dat hij daardoor anders reageert. U kunt zeggen, hij is geconditioneerd.

Waar u ook kijkt op de wereld of u gaat kijken in China dat met zijn gehele opbouw in communistische stijl ten slotte toch weer teruggrijpt naar de oude ambtenarij van de keizers (vooral in de tijd van de Mantsjoes) en ook naar de oude familietradities (ook als de familie wordt vervangen door een groep, een coöperatie of gemeenschap), dan gaat u begrijpen dat zelfs de kunstuitingen van dat China, die niet altijd even begrijpelijk zijn voor een westerling, ondanks zichzelf, ondanks de neiging om dan toch anders en modern te zijn, steeds weer moeten terugvallen op hetzelfde oude ritme, op dezelfde oude verklanking, dezelfde uitbeeldingsmethode.

U zult er misschien om lachen, maar in het zomerpaleis werden honderden jaren geleden Chinese opera's opgevoerd. Daarin kwamen gevechten voor, die nu nog, maar in andere kostuums, precies dezelfde zijn die de opera van Peking tegenwoordig opvoert in moderne, revolutionaire, vernieuwende, maoïstische opvatting van deze dagen. Je kunt je er niet aan onttrekken.

Alle mensen hebben in het begin een strijd gekend met de natuur. Dat is een zekere mate van conditionering geweest. Alle mensen hebben te maken gehad met de opkomst van rangen en standen. Ook dit is een conditionering geweest. Een standenloze maatschappij is theoretisch denkbaar, maar nooit praktisch, want de menselijke cultuur is opgebouwd op een uit lagen bestaande gemeenschap. Iemand moet het voor het zeggen hebben. Iemand moet de schuld kunnen krijgen enz. De "picking order" die bij de kippen bestaat, vinden wij in de menselijke maatschappij voortdurend terug. Het is altijd weer deel van het gehele patroon van leven.

Het optreden van de mens kan natuurlijk veranderen en dat is maar goed ook, want op deze manier doet hij nieuwe ervaringen op. Hij kan misschien denken dat hij beter en meer is dan een ander of dan in het verleden, in de praktijk blijkt daar weinig van.

De bouwwerken in het oude Egypte waren duurzamer en wat schoonheid betreft tenminste vergelijkbaar met hetgeen uw moderne architecten kunnen wrochten. De oude tempeldansen hadden een sierlijkheid en stelden ook lichamelijk ritmische eisen die het moderne ballet niet kan overtreffen.

Er is niet zoveel veranderd. Alleen de manier waarop het wordt beleefd verandert.

Mag ik het eerste deel van dit betoog afsluiten met de opmerking, dat cultuur in feite is gebaseerd op een erfelijke conditionering gedurende lange tijd, op de leefgewoonten en daarnaast op de persoonlijke uitdrukking en belevingsbehoeften van de mens in de tijd dat wij de cultuur willen beschouwen.

In het tweede gedeelte komen we aan een minder aangenaam chapter. In elke cultuur speelt de godsdienst een rol. Sterk van invloed is altijd het geloof en het bijgeloof geweest waardoor de mens probeert zich een begrip te vormen van een wereld, die teveel geheimen heeft om haar te doorgronden.

Als we in een ver verleden zien hoe men de goden en demonen vereerde, hoe men betekenis toekende aan een talisman, hoe men geloofde onkwetsbaar te zijn, hoe men meende zelfs de sterren soms te kunnen bereiken, dan zien we dat het niet gaat om een werkelijkheid, maar eigenlijk om een ontvluchting aan de werkelijkheid. Dat is voor degenen die een godsdienst van belang achten misschien geen vriendelijke verklaring, maar in de praktijk blijkt het toch wel waar te zijn.

De menselijke werkelijkheid heeft nu eenmaal allerlei facetten, die niet zo gemakkelijk te verwerken zijn. In het verleden was dat misschien de bliksem, die schijnbaar willekeurig insloeg, huizen in brand zette, verwoestingen aanrichtte, mensen doodde. In deze tijd is het misschien de angst voor een atoomoorlog, die men probeert af te wenden door tot God te bidden, het beroep op het onbekende in de hoop daardoor het gekende te beheersen en zich eigen te maken.

De godsdienst is een wonderlijke geschiedenis, want we kunnen niet zeggen dat degenen die een godsdienst hebben gepredikt, welke dan ook, nu werkelijk kwaad in de zin hebben gehad of alleen zichzelf, hun macht of het bewijs van eigen grootheid zochten. Dat is zeker niet het geval. Maar het is wel zo, dat vooral zeer vele godsdiensten steeds tegemoet zijn gekomen aan de behoefte van de mens om zijn problemen als het ware te sublimeren en zo uit zijn direct bewustzijn weg te zuigen.

Het is al behoorlijk lang geleden dat in de tijd van Ur (dat was nog voordat Abraham op stap ging) er een soort psychiaters, priesters waren. Deze priesters deden niet veel meer dan degene, die met problemen kwam, aanhoren. Ze lieten hem praten en zeiden elke keer, de God zal hier ingrijpen. Dan lieten ze de ander weer verdergaan. Dus zelfs vóór Freud was er psychiatrie, zij het in meer religieuze vorm. Misschien zou men kunnen zeggen dat de biechtstoel (een praxis die overigens niet direct tot het katholicisme beperkt blijft) eveneens een soortgelijke functie heeft, een uitstorten, als het ware een catharsis, waardoor het "ik" gereinigd en opgelucht verder kan gaan. Een ontlading van psychische druk. Maar dat is niet voldoende. De mens wil ook dromen.

Die droom kan hij dan vinden in plechtigheden waarbij goden worden rondgedragen en magiërs wonderen doen zoals dat in Egypte en Babylon het geval is geweest. Het kan zijn dat hij wordt betoverd door de zang en de melodie, zoals van het gregoriaans dat, hier en daar nog in zwang zijnde, de katholieke kerk een bijzondere en melodisch zo'n bepaalde sfeer geeft. Je werkt met reukwerken, je streelt dus de zintuigen. Je verdooft de mensen eigenlijk ook een beetje. Je moet een waan, een illusie scheppen. Dit scheppen van illusie, oorspronkelijk eigenlijk voorrecht van de religieuze gemeenschappen, wordt voor een deel overgenomen door anderen op het ogenblik dat de goden onderling elkaar teveel gaan beconcurreren. Er zijn al heel gauw vertoningen die een zelfde doel nastreven.

Het eerste toneel is religieus toneel, de mysteriespelen die we ook kennen uit Egypte en uit nog vroegere landen en die op hun manier zelfs in Eleusis blijven voortbestaan. En kijk nu eens naar Griekenland. Al die amfitheaters. De theatervoorstellingen die er worden gegeven.

In het begin zijn het heldenverhalen (een soort voorvaderverering) en godenverhalen, maar al snel aangevuld met een weerspiegeling van het normale leven zoals dat zou kunnen zijn. Iets waarmee men zich kan vermaken en waarin men zich kan verplaatsen en kan dromen.

In Rome bestaat er zelfs een groot aantal theaters. Het merendeel van de acteurs woont aan de overkant van de Tiber, het zijn namelijk grotendeels joden. Hun voorstellingen zijn berucht en beroemd. Zij toveren een schijnwereld tevoorschijn en gebruiken daarvoor toneelmechanieken die net zo ingewikkeld zijn als wat er in de glorie-tijd van de Italiaanse Renaissance ooit is vervaardigd. Engelen vliegen, verscheurende dieren worden opgevoerd, exotische dieren marcheren over het toneel, hele jachttafereelen worden vertoond. Er is zelfs een tijd geweest dat terechtstellingen konden worden vervangen door het deelnemen aan een toneelspel waarin de held ook feitelijk werd gewond of gedood. Dan speelde je de held en had de kans om er je leven bij in te schieten. Op de cultuur van Rome heeft dat veel meer invloed gehad dan alle circussen waarover men zich in deze tijd nog zo druk maakt. Maar in die circussen vielen martelaren, die als zodanig later werden erkend. In de toneelspelen niet. Dat was het verschil.

Die vertoning vinden we overal. Denk eens aan Afrika waar bepaalde stammen hun levensonderhoud verdienen door rond te trekken en overal waar ze komen voorstellingen te geven. Voorstellingen waarin lichamelijke bekwaamheden, dansen, maar ook enkele mystieke elementjes een rol spelen. U realiseert zich dit waarschijnlijk niet zo, maar zelfs de slangenbezweerder was eens een magische figuur, die de kracht en de beheersing van de goden uitdrukte. En als dat element wordt vergeten, dan blijft er toch nog iets van de bewondering, van de legende bestaan.

In China waren er veel leraren en profeten die rondtrokken. In dat land waren de eerste filosofen, die tot het volk spraken dat zij rond zich bijeen riepen. Hun opvolgers waren de

sprookjes- en verhalenvertellers met hun holle klankeenden. Het waren eendvormige houten bekkens waarop ze sloegen totdat ze genoeg publiek bijeen hadden en dan begonnen ze met hun verhalen over helden, goden en draken. Ergens zetten ze de traditie voort. Maar zonder de filosofen en de neiging om te luisteren en je te verzinken in een andere wereld, hadden zelfs de gewone acrobaten van Afrika, de sprookjesvertellers van Azië en Noord-Afrika ongetwijfeld veel minder gehoor gevonden dan nu het geval is.

Wij zouden kunnen stellen dat er in elke cultuur en in elk cultuurpatroon een neiging bestaat om de werkelijkheid te veranderen. Niet door haar daadwerkelijk te wijzigen, maar door haar middels benoemingen, plechtigheden, allerlei semi-magische goocheltoeren een andere inhoud te geven voor degenen die haar beleven. Dit is het religieuze element dat op de achtergrond van de culturen altijd zo'n grote rol speelt.

Je kunt je India niet voorstellen zonder de vele goden die achter de Veda's schuilgaan. Je weet dat er wijsgeren en leermeesters zijn, maar je kunt je hen niet voorstellen zonder tevens daarachter de godenwereld, waaruit zij hun denken, hun theorieën als het ware, aan de mensheid schenken met gelijktijdig een verdoving tegen bepaalde elementen van de feitelijke wereld.

Ook in uw land ontmoeten wij dit. Het is opvallend dat in een tijd dat het voor de gewone stand in de Nederlanden erg moeilijk was, predikanten met elkaar duels aangingen over de vraag hoeveel engelen er kunnen dansen op de punt van een naald. Het zijn die dingen waarin de mens zich verdiept, waardoor hij zich gegrepen voelt.

In een tijd dat Nederland te lijden heeft onder de hebzucht van de Spaanse exploitanten (of moet ik zeggen imperialisten, dat is de moderne term daarvoor), ontstaat de belangstelling voor iets wat als tegenwicht kan dienen voor de katholieke kerk die altijd achter het heersende gezag heeft gestaan. De Reformatie is in Nederland en delen van Duitsland onvermijdelijk geworden door de enorme lasten die het gewone volk moet opbrengen, door de grote ontberingen, de onthechtingen ook die een groot gedeelte van het volk ondergaat. Het is in de eerste plaats daar en niet in de voorname standen dat de nieuwe gedachte wordt geboren.

Als we kijken naar de Encyclopedisten in Frankrijk, dan realiseren we ons niet wat daar aan de hand is. Hier moet ook iets worden gesteld tegenover het toch wel dominerende geestelijke gezag dat gelijktijdig de adel en de vorsten hun voorrechten schijnt te willen garanderen. Men zoekt het in de redelijkheid, de menselijke beredenering. Door deze menselijke beredenering kan men de mensen laten voelen dat het anders kan zijn. Zij zien zichzelf als totaal andere wezens.

U denkt waarschijnlijk, als u aan die tijd denkt, aan de Jacobijnen. En dan niet aan degenen die netjes gekleed met hun jacobijnenmuts op in Loges bijeen kwamen, maar aan degenen die door de straten gingen om de terreur in werking te stellen. Als u hoort van de Sansculottes, dan denkt u aan arme berooide soldaten die zonder kleren naar Nederland werden gestuurd om daar even vetgemest te worden. De werkelijkheid is anders.

De Jacobijnen zagen het bloed en de wreedheid van de beginnende terreur niet. Voor hen waren Robespierre, Danton en al die anderen de nieuwe goden. De moord op zovelen, als bijvoorbeeld met de zinkschepen bij Lyon, was voor hen niet het uitmoorden van tegenstanders. Het was als het ware het offerritueel waarmee de vrijheid moest worden bezegeld. De guillotine had niet, zoals Dr. Guillotin hoopte, een vermenschelende en humaniserende invloed op het ter dood brengen. Het werd eerder het gemechaniseerd tempo waarbij het neersuizen van het mes een soort veredeld "ca ira" werd, dat weerspiegeld werd in het klikken van de breinaalden van de tricoteuses. Religieus. Als we gaan kijken naar de opstanden in Rusland, dan zien we ook daar weer precies hetzelfde. Het is geen kwestie van Mensjewiek of Bolsjewiek. Dat wordt in de kamers bepleit door mensen, die met theorieën bezig zijn. Mensen die naar macht of misschien geweld zoeken, zoals in deze dagen de politici nog steeds de theorieën verzinnen, terwijl het volk wordt gedreven door zijn behoefte te

ontkomen aan wat er bestaat. Daaruit komt het vluchtverschijnsel voort. Daaruit komt ook de kunst van een tijd voort. O, niet de goedgekeurde kunst natuurlijk.

In de tijd van Hitler bestond de kunst uit het weergeven van edele Germaanse maagden en helden. In Rusland is het nog steeds kunst om de liefdesgeschiedenis tussen de tractor en de boerenmaagd weer te geven in veredelde kleuren en naturalistische vormen. Dat is de propaganda, de vertoning. Maar daarachter zit wel degelijk de behoefte een patroon te hebben.

Als je met een Rus ruzie krijgt en je zegt dingen die hem niet bevallen, dan is de kans groot dat hij reageert met, dat is niet cultureel. Met andere woorden dat is niet edel, dat past niet in de overlevering, dat past niet bij mijn conditionering.

Als je zo gaat denken, krijg je ook beter begrip voor de hele wereld, voor haar tradities, voor de wijze waarop ze reageert.

Nederland is altijd het land geweest van de schijnbare dulzaamheid, van de voortdurende opstandigheid, van de continue betweterigheid. Of we nu teruggaan naar de tijd dat een zekere Dirk de Rijnvaarders probeerde te plunderen, of ons bezighouden met "Floris Der Keerlen God" of kijken naar deze periode, waarin Wim Kan Den Uyl waarderend de mantel uitveegt, altijd weer is het in Nederland zo geweest dat men wilde dulden, maar de grootmoedigheid was beperkt.

De Portugese joden mochten zich natuurlijk vestigen in Amsterdam. Niemand had daar wat op tegen. Ze mochten hun eigen bedehuizen hebben, maar ze moeten alsjeblieft niet teveel van zich laten horen. En zelfs nu, als men over een Erasmus spreekt, vergeet men maar al te graag zijn afkomst.

Zoals velen Jezus niet direct zien als het type van een prehistorische kibboetzin. Neen, laten we eerlijk zijn. Alle landen hebben hun achtergrond en hun traditie en daaruit wordt veel verklaarbaar.

Ga eens kijken naar de Russische cultuur, als u een voorbeeld wilt hebben. Daarin ligt de nadruk op vaardigheid, op perfectie. Of u nu gaat kijken naar het Staatsballet of naar het Staatscircus, hier is tot kunst, tot grandioze uiting van wat leeft in het volk, verheven een bijna mechanische perfectie. Zeker, artistiek volwaardig, dat geef ik toe, maar gelijktijdig los van de tekst.

Het toneel is eigenlijk geen echte Russische cultuur, het heeft de neiging de kant van de propaganda uit te gaan. Een uitzondering is misschien, het zigeunertoneel dat lange tijd in Rusland heeft kunnen bestaan zonder zich direct in de propaganda te laten vangen, zelfs in de Stalinistische tijd.

Waarom juist deze niet sprekende zaken? Waarom de opera? Waarom ballet? Waarom circus? Hier is de kans tot een vertoning waarin iedereen kan wegvlugten, die weelde is ook van mij. Hier is de kans, zonder dat er een direct protest kenbaar wordt of hoeft te worden, de mensen te boeien. Hen een ogenblik uit hun omgeving weg te halen en te brengen naar een meer ideale wereld waarin ook zij alles kunnen. Een stimulans en een droom tegelijk. Maar woorden moeten daar niet teveel bij te pas komen, schijnt het. Zelfs in het poppenspel wordt de tekst ondergeschikt gemaakt aan de elegantie van bewegingen, aan de gevatheid waarmee alles wordt gebracht, aan de encenering. Het woord is onbetrouwbaar, denkt men. De Russische natie is een achterdochtige natie. Het hele volk is achterdochtig. En als we het communisme zien als een revolutionair streven over de wereld dat alleen voor zich erkenning eist, dan moeten we denken aan een mengsel van achterdocht en kerkelijk dogmatisme.

Kijken we naar de USA. Hier denkt u misschien aan vrijheid. Maar vrijheid was nu niet direct het symbool van de USA zoals ze is ontstaan. Degenen die daar terechtkwamen, waren in feite mensen die of wegvlugten, omdat ze niet konden passen in een bestaand cultureel patroon, dan wel mensen die minderwaardig waren, misdadigers of mislukkelingen. Daarnaast natuurlijk wat kooplieden en exploitanten, die lange tijd de boventoon hebben aangegeven. Bekijk dat en zie hoe het zich ontwikkelt.

Zeker, de grondwet van de Verenigde Staten is schitterend. Ze zegt ontzettend veel en laat gelijktijdig discriminatie van ras, van godsdienst bestaan. Ze spreekt over de gelijkheid van elke burger en laat toe dat indianen worden uitgeroeid vanwege zakelijke belangen. Zoals diezelfde grondwet nog steeds toelaat dat bepaalde delen van de bevolking in de steden, nu denk ik heus niet alleen aan de negers en de Portoricanen, gewoon worden uitgebuit, worden gebruikt als een soort breekijzer om de brandkast van de Staat open te krijgen om daar voordelen uit te halen. Het is het idealisme van "wij zijn meer dan een ander, wij hebben het beste". En dan moet je wel, want als je bang bent dat je niet genoeg hebt, dan zeg je "Ik heb het beter". Het is de neiging van de mens tot compenseren.

Ook deze neiging heeft in het cultuurpatroon een enorme invloed. Zeker, de USA heeft op dit moment orkesten beter dan u in Europa. Er is toneel. Niet alleen show maar ook werkelijk toneel dat in vele opzichten beter is dan het beste dat Europa kan bieden. Maar waarom is het opgebouwd? En hoe is het opgebouwd? De Metropolitan Opera is een liefhebberij van rijke mensen geweest die iets wilden hebben dat kon concurreren met de Scala van Milaan. Zo is het eigenlijk begonnen. Zelfs Madison Square Gardens is eigenlijk een poging om te overbluffen en het Crystal Palace, zaliger gedachtenis, dat in Nederland zijn evenbeeld vond in het Paleis van Volkswlijt, eenvoudig te overtreffen.

De eerste wolkenkrabbers werden gebouwd in Manhattan. Maar waarom? Om meer te zijn. Het meer zijn, het je waarmaken, het je voortdurend bewijzen hoe dan ook, is de culturele achtergrond van de USA. En zelfs degenen, die tegen het establishment ingaan, hebben de neiging om zich op welke manier dan ook te manifesteren en zich te bewijzen als meerdere, als belangrijke. Dit geldt zelfs voor de volgelingen van een Manson, de tovenaars die de moorden heeft veroorzaakt.

Ik neem nu maar een paar landen. Ik zou het over de gehele wereld kunnen doen, altijd weer kom je er achter dat een volk in feite wordt gedreven door zijn verleden. De verklaringen van vandaag hebben eigenlijk niets te maken met de feiten van vandaag.

Als u kijkt naar Joop den Uyl, dan is dat een socialist, maar als u luistert naar Joop den Uyl, dan hoort u een Calvinist. Het Calvinisme, het Reformanisme zit de Nederlander nu eenmaal in het bloed en dat moet tot uiting komen in zijn regering. Vandaar ook dat er zo weinig keus is in Nederland. Zoals in Engeland alle partijen, ook Labour teruggrijpen naar het idee van de Peers, de machtigen, de baronnen die alles eigenlijk bedisselen en die alleen maar behoeven te worden gevolgd, toegejuicht door de "hen tot in den dood getrouwen" die met hen gaan. In elk land, tot zelfs Frankrijk of wat dat betreft Italië met zijn voortdurende twisten, zijn verdachtmakingen, weerspiegelt zich nog altijd de intrige, de onzuiverheid van verhoudingen, die er in de tijd van de koningen, van de belangrijke grote staten of staatjes in Italië en Frankrijk bestond. Het is gewoon het oude dat zich voortzet.

De achtergrond van de cultuur wordt bepaald door de illusie, door de godsdiensten door het gebeuren waarmee uw oordeel werd geconditioneerd. Om een wereld te veranderen zou je met een algehele conditionering nog vele geslachten nodig hebben, tenminste zeven. En als je werkelijk een nieuwe mens wilt vinden die vrij staat van alle vooroordelen, van alle ingetochterde waarderingen, dan zou je misschien wel 7 maal 7 geslachten nodig hebben.

Realiseert u zich dit.

De culturele achtergrond is het verleden. Het is de heiliging van het verleden. Het is het vereren van de symbolen, terwijl men vaak de betekenis die ze hadden allang vergeten is. Het betekent het sublimeren van het onbegrepen tot iets wat een eigen verdienste of een eigen voorrecht is.

Indien u mij toestaat hier nog een opmerking aan toe te voegen. De erediensdienst die velen in Nederland nog steeds kennen ten aanzien van het vorstenhuis is ook mede veroorzaakt door deze culturele achtergrond. Zij die zeggen "Ik heb er niets op tegen, als het wordt afgeschaft", hebben ergens in zich toch nog een hunkering naar die vaderlijke of moederlijke figuur aan het hoofd van de Staat, die de kinderen voortdurend zegt, dat ze toch wel zoet zijn.

Misschien vindt u dit als inleiding niet bevredigend. Ik zou dat kunnen begrijpen. Maar vergeet u een ding niet. U leeft uit de legende van het verleden. Uw waardering, uw streven naar vernieuwing is niet gebaseerd op uzelf alleen, maar op al datgene wat men u heeft aangepreft, wat men u heeft ingehamerd, wat erfelijk door vele geslachten in u is vastgelegd als eigenschap, als kwaliteit. Eerst als u die achtergrond kunt aanvaarden en begrijpen, zult u misschien ook gaan inzien hoe in een wereld, die toch in wording is, die verder groeit naar een grotere rijpheid van de mensheid, juist de cultuur een stabiliserend element is. Want de cultuur is datgene waardoor de vlucht van menselijke gedachten en begeerten steeds weer in balans wordt gebracht, omdat men ondanks alles wil blijven beantwoorden aan de ingelegde waarden van het verleden.

❖ Kunnen spanningen de mensen bewust maken van hun conditionering.

Dat zou een hernieuwde conditionering vergen. Dus een conditionering die bewust maakt van een conditionering, maakt de eerste conditionering het ongedaan, maar conditioneert u verder in uw houding tegenover datgene wat toch een basis is van uw bestaan. Het is dus erg moeilijk. Ik geloof, dat je een mens wel duidelijk kunt maken dat een groot gedeelte van zijn leefregels niet noodzakelijk juist hoeft te zijn en dat er een waarheid kan zijn die voor alle mensen gelijk geldt. Al is het alleen maar omdat mensen anders zijn. Als u dat kunt bereiken, dan heeft u al veel bereikt.

Als u anderen wilt vertellen dat zij geconditioneerd zijn, dan moet u zich eerst afvragen wat uw eigen conditionering is, want u bent ook geconditioneerd. Dat wil zeggen, dat uw visie op de conditionering van anderen in wezen ook wordt bepaald door een aantal factoren, die iets met uw persoonlijke bewustzijn of erkenning te maken hebben, maar die in u een soort instinctieve drang wekt en deels ook een onbewuste reactie op het bestaande vormt. Dat betekent, dat u het wel kunt proberen, maar dat de kans dat u daarmee een volledig succes behaalt betrekkelijk klein is. Ik zou zeggen; leer de mensen beseffen, dat ze vele dingen niet doen, het niet willen, of omdat ze die niet juist achten omdat ze het niet alleen omdat ze niet weten hoe ze het anders moeten doen. Als u hun dat aan het verstand kunt brengen, dan heeft u het enige gedaan dat mogelijk is om hen althans enigszins van een te strakke conditionering te bevrijden.

KOMMENTAAR

Onder deze wat vage titel schuilt mijn recht om een korte beschouwing te geven over facetten van de voorgaande lezing.

Als ik de behandeling ervan beschouw, dan zie ik meer van de ontwikkeling van de cultuur dan van haar achtergronden. Dat is begrijpelijk, want beide vloeien bijna onmerkbaar in elkaar over. Ik ben ervan overtuigd dat de cultuur noodzakelijk is voor een mens, ook al is ze vaak anders dan hij zich die probeert voor te stellen.

De cultuur namelijk is dat patroon waarin de samenleving tot een mate van eenheid komt. Op het ogenblik dat wij de cultuur wegnemen, krijgen we communicatiestoornissen. Het is niet voldoende dat men met elkaar een bepaalde boodschap bespreekt. Men moet ook een achtergrond hebben, een zekere context waarin het besprokene geplaatst kan worden. Het is de cultuur die de achtergrond van het gehele leven vormt.

In dit opzicht zijn er zaken die zeker de aandacht vragen en die ook veelzeggend zijn voor de beleving van die culturele achtergrond. Neem nu Nederland waar een oudejaarstoespraak van Wim Kan het wint van alle Kamerverslagen, inclusief de troonrede. Kijk naar de manier waarop een filmster of de een of andere rock-and-roll idool of soortgelijke vreemde figuren vaak veel meer in de belangstelling staan van de mensen dan degenen die hun lot in feite bepalen. Ik meen, dat dit veelzeggend is. Men wil zich bezighouden met datgene wat zich afspeelt binnen de eigen erkenning van de wereld, maar vooral ook met wat in overeenstemming is met het eigen behoefte element.

De verering van de rock-and-roll star is feitelijk niets anders dan de "ik" projectie in een heldenrol. De aandacht voor Wim Kan is eigenlijk de weerspiegeling van het onbehagen dat de onbegrijpelijke politiek wekt bij menig burger. Het is kenmerkend voor de tijd waarin u leeft dat dat steeds weer onder de loep wordt genomen, dat men alles probeert te herzien. Ook dit vloeit weer voort uit de voorgaande tijd, volgens mij.

Het is heel duidelijk dat de beide wereldoorlogen op hun eigen manier een enorme omwenteling hebben teweeggebracht. De eerste wereldoorlog bijvoorbeeld geeft aanleiding tot een vrouwenemancipatiebeweging zoals die in vele eeuwen niet heeft bestaan. Zij geeft gelijktijdig een verandering van zeden weer. Er ontstaat een totaal nieuwe cultus van vermaak, mede vreemd genoeg uitgedrukt in het improviserend karakter van de Chicago-jazz, die in deze tijd bijzonder de aandacht trekt van de mensen.

Het is de tweede wereldoorlog die de banden met de bestaande machten verbreekt. Het was vroeger niet denkbaar dat iemand openlijk op een toneel grappen zou vertellen over bijvoorbeeld Colijn of een van zijn vele voorgangers, laat staan over de Koningin. Dat was ondenkbaar. Na de wereldoorlog was het niet alleen denkbaar, het was bijna obligaat geworden. De spot op de bestaande instellingen werd plotseling noodzaak. Alternatieve groeperingen groeiden overal als kool. En als u het mij vraagt, soms als boerenkool, soms als apekool. De beide wereldoorlogen hebben ongetwijfeld een grote verandering veroorzaakt, maar de aanleiding daartoe ligt juist in de situatie van de oorlog zelf.

Als Nederland alles zo wil hervormen, dan komt dat voort uit een te sterk genormeerd zijn en een te zwaar onder druk staan in de oorlogsjaren. Als de mensen proberen een andere manier van leven te vinden, niet meer terug te keren naar het oude, dan kan dit worden verklaard door hun teleurstelling, toen kort na de oorlog bleek dat het verleden niet hernieuwd kon ontstaan. Het is een verwerpingsreactie, en als zodanig ook volkomen terecht en begrijpelijk. Dit is cultuur.

In uw tijd heeft men het over sub-culturen. Nu moet ik toegeven dat, zoals bij menig wetsartikel, de subs het winnen van de oorspronkelijke inhoud. De situatie waarin de huidige Nederlandse bevolking zich bevindt, kan als volgt worden gekenschetst;

Er is enerzijds een behoefte aan de grandeur van het verleden, anderzijds echter wil men een vrijheid hebben die met dat verleden niet te verenigen is. Een conflictsituatie dus waarin men probeert uiterlijkheden uit het verleden te gebruiken om de eigen onrust over de innerlijk te groot geworden vrijheid te verbergen.

Ook in alle vernieuwingen van de kunst, waarin de minder harmonische factoren lange tijd een grote rol hebben gespeeld, worden de onrust en onzekerheid van mensen uitgebeeld die innerlijk meenden nu zullen we toch wel vrede krijgen en verder kunnen gaan.

Het verzet, want dat was het in feite, was niets anders dan een weergave van een wereldbeeld dat men durfde aanschouwen omdat men meende dat men het kon overwinnen.

Naarmate echter de verwarringen en ook de conflicten in de wereld toenemen, zien wij een groeiende hang naar zekerheid, naar geborgenheid. Om het heel eenvoudig te zeggen, kort na de oorlog zocht men het in de richting van Pintera, in deze dagen neigen de meesten in de richting van Andre van Duin. Men beschouwt dit wel eens als een betreurenswaardige ontwikkeling, maar ik geloof dat dit een verkeerde visie is op het geheel. De cultuur kan niet bestaan uit alleen vervreemdingseffecten. Ze kan ook niet bestaan uit een te zuivere reflectie van datgene wat is, zoals in dat stuk de Familia.

Het is eerder belangrijk, dat men de dromen van een hemel en het gevoel van een lichte verhevenheid door het aanschouwen van andermans dwaasheid in deze tijd gebruikt om een zekere innerlijke rust te gewinnen. Je hebt weinig aan een steeds opvoeren van de gewelddadigheid in het openbaar vermaak. Het is evenzeer duidelijk dat de al te harde en verdovende rock, die lange tijd de meeste jongeren heeft getrokken, langzaam maar zeker plaats zal moeten maken voor de meer romantische en dromerige vertolking van levensproblemen of zelfs idealisering, die men op zichzelf als onmogelijk erkent. Dit is niet te vermijden, dit vloeit voort uit de situatie waarin men verkeert.

Er is een tijd geweest dat in Nederland alleen het buitenlandse lied aandacht kreeg. Daarna volgde een tijd waarin men zich voornamelijk wilde verdiepen in het levenslied, kort voordien nog verachtelijk "smartlap" genoemd. Nu zullen we langzamerhand een ontwikkeling zien in de richting van het chanson, van het beschouwelijke met grotere diepgang. Misschien nog in de eigen taal, maar dan zo mogelijk toch omgezet ook in andere talen. Men wil zijn persoonlijkheid en wezen wel beter erkennen in deze periode, maar er is geen reactie meer nodig op de al te verdovende ritmen, die als populaire muziek worden gepresenteerd. Dientengevolge kan men nu gaan zoeken naar een melodische inhoud die gepaard gaat met een gedachte. Een mens moet zich ontspannen en gezien de situatie is dit iets waarin hij zich tijdelijk kan verliezen.

Ik meen dat we ook de schilderkunst op gelijksoortige wijze kunnen zien. De oudheid beschouwend, zien we daar de uitbeelding naar het leven of zelfs meer dan dat. Daar waar het geen uitbeelding meer is, krijgen we te maken met het zuivere symbool. Het symbool dat voor een gekend denkbeeld staat. Er volgt een periode in uw dagen tussen de twee wereldoorlogen, waarin men langzaam maar zeker probeert zich los te maken van dit alles. Men tracht enerzijds in alle vormen de schoonheid te erkennen. Het stapelen van keien wordt ook een kunstvorm, evenals het ophangen van geplastificeerde, versleten broeken in een lijst. Het volkomen natuurgetrouw uitbeelden van auto's of asbakken wordt kunst. Daarnaast zien wij de absoluut niet figuratieve kunst die lange tijd, laat ons eerlijk zijn, door de mensen niet zozeer werd gewaardeerd. Een Mondriaan kan in deze tijd bij velen op begrip en een zekere bewondering rekenen, maar als je diezelfde kunst had laten zien in 1916 dan zou de waardering daarvoor op zijn minst genomen zeer matig zijn geweest.

Wat is nu de verdere ontwikkeling? Wij zien dat men teruggrijpt naar de Jugendstil en zelfs verder dan dat. Dat men terugzoekt naar het meer romantische naturalisme. In vele gevallen probeert men daaraan de magische elementen te verbinden, waardoor de mens innerlijk wordt getrokken naar een onwerkelijke wereld met ongekende en ongeziene krachten waarop hij in deze tijd moet vertrouwen. Anders weet hij het niet meer. Ik meen dat dit kenmerkend is voor de wijze waarop cultuur functioneert.

Cultuur is niet een bezit, zoals men wel eens denkt. Cultuur is eenvoudig een aanpassing die, uitgaande van het bestaande, voortdurend nieuwe vormen scheidt en uit die nieuwe vormen herscheppend en nogmaals herscheppend zich een beeld vormt van het mogelijke dat, verstandelijk bezien, onbenaderbaar wordt.

De cultuur is de geestelijke aanvulling van een werkelijkheid waarin men teveel tekorten ervaart. Dit althans is mijn visie. Dit stellende meen ik dan ook dat onze spreker van heden te weinig de nadruk heeft gelegd op juist dit aanvullend karakter dat de cultuur heeft. Zij suppleert. Zij brengt als het ware door haar uitingen een voortdurend nieuwe ontlading van spanningen en het bewust vinden van nieuwe spanningen naar de mens toe en geeft hem zo een inhoud, die hij zonder dit niet bewust zou kunnen bereiken.

Cultuur is een bewustmakingsproces dat buiten de mens gesteld met modieuze tendensen in feite hem steeds weer zichzelf doet verliezen en erkennen tegelijkertijd.

INHOUD

Inhoud, datgene wat in iets bevat is. Een mens heeft dus inhoud, als er in hem iets bevat is. Een mens, die een goed diner heeft gehad, heeft waarschijnlijk een behoorlijke inhoud.

Een geest denkt en werkt op aarde via de mentaliteit. Als in het geheel van het denken voldoende combinatiemogelijkheden aanwezig zijn en zo voortdurend nieuwe beelden kunnen ontstaan en elkaar afwisselen, dan mogen we spreken van een mens met een behoorlijke geestelijke inhoud.

Inhoud is niet alleen maar betekenis. Het is aanwezigheid plus de daaruit voortvloeiende mogelijkheid. Het diner wordt omgezet in energie, althans dat hoopt men. De geestelijke

inhoud wordt omgezet in wijsheid, in bewustzijn, dus in erkenningsmogelijkheid. En als een geestelijk of een stoffelijk onderwerp, zoals wij dit u vaak presenteren, inhoud moet hebben, zo betekent het dat het in u bepaalde processen moet kunnen losmaken opdat het u de mogelijkheid geeft op een nieuwe manier te beschouwen, te realiseren en te reageren.

Het beste beeld van inhoud vind ik nog steeds het conservenblikje. De inhoud daarin is voor bederf gevrijwaard, inderdaad. De inhoud is het belangrijkste van het blik, inderdaad. Maar als je het niet openmaakt, heb je niets. Dat is mijns inziens kenmerkend voor de inhoud van ons wezen. Datgene wat in ons is, kan groot zijn en zeer belangrijk. Maar het krijgt pas zijn betekenis, wanneer het naar buiten kan treden en daardoor een proces op gang kan brengen, waarbij onze inhoud vernieuwt en gelijktijdig onze werkzaamheid zich uitbreidt.

Sta mij toe u toe te wensen een verrijking van uw inhoud, voerend tot een vernieuwde activiteit van uw gehele geestelijke en stoffelijke wezen.